

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

JUDICIAL EXAMINATION IS DURING MARTIAL LAW

Литвиненко Д.О., студент II курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Шульженко А.В., доктор філософії,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумський національний аграрний університет

Стаття розглядає важливість та специфіку проведення судової експертизи в умовах воєнного стану. Вона акцентує увагу на необхідності забезпечення справедливості та правосуддя під час збройного конфлікту, коли збір доказів ускладнюється, а потреба у фаховому аналізі зростає. У роботі підкреслено, що судові експертизи відіграють ключову роль у документуванні воєнних злочинів, визначенні винуватців та відновленні прав постраждалих, що є критично важливим для міжнародного правосуддя.

Основний матеріал статті висвітлює специфіку злочинності в Україні під час воєнного стану, зокрема зростання витонченості злочинів, збільшення шкоди та розміру збитків, а також нові види суспільно небезпечної поведінки. Обговорюється роль суб'єктів судово-експертної діяльності або процесу: слідчих підрозділів, прокуратури та суду, які повинні мати високий рівень знань та професіоналізму для ефективного розслідування злочинів.

Окремо розглядається адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, включаючи законодавче забезпечення, матеріально-технічне оснащення та міжнародно-правову взаємодію. У статті наголошується на важливості державного регулювання та формування національної політики у сфері судово-експертної діяльності.

Стаття також звертає увагу на потребу вдосконалення організаційної системи судово-експертної діяльності, зокрема у сфері технічного забезпечення експертів сучасними засобами для проведення досліджень, що є особливо актуальним у воєнних умовах. Зазначено про важливість міжнародної співпраці та державної підтримки, яка допомагає забезпечити сучасне обладнання та сприяє розвитку національної експертної бази. Висновки статті підкреслюють необхідність подальшого дослідження інноваційних методів та технологій, що дозволяють підвищити ефективність судово-експертної діяльності в Україні, особливо у складних умовах воєнного часу.

Результати статті підкреслюють значущість оперативного і точного дослідження пошкодженого майна та оцінки збитків, завданих бойовими діями, а також перспективи подальших досліджень інноваційних методів і технологій. Потрібне розширення міжнародного співробітництва та залучення іноземної допомоги для забезпечення судових експертів сучасними технічними засобами та обміну досвідом, що сприятиме підвищенню стандартів вітчизняної судово-експертної діяльності.

Ключові слова: судова експертиза, воєнний стан, правосуддя, документування злочинів, збір доказів.

The article examines the importance and specifics of conducting forensic examinations under martial law. It focuses on the need to ensure fairness and justice during an armed conflict, when the collection of evidence becomes more difficult and the need for professional analysis increases. The paper emphasises that forensic examinations play a key role in documenting war crimes, identifying perpetrators and restoring the rights of victims, which is critical for international justice.

The main material of the article highlights the specifics of crime in Ukraine during the war, in particular, the growing sophistication of crimes, the increase in damage and the amount of losses, as well as new types of socially dangerous behaviour. The author discusses the role of investigative units, the prosecutor's office and the court, which must have a high level of knowledge and professionalism to effectively investigate crimes.

The article also deals with the administrative and legal regulation of forensic expert activity, including legislative support, material and technical equipment and international legal cooperation. The article emphasises the importance of state regulation and the formation of a national policy in the field of forensic science.

The article also draws attention to the need to improve the organisational system of forensic expert activity, in particular in the area of technical support of experts with modern means for conducting research, which is especially relevant in wartime. The author emphasises the importance of international cooperation and state support, which helps to provide modern equipment and promotes the development of the national expert base. The conclusions of the article emphasise the need for further research into innovative methods and technologies that will increase the efficiency of forensic activities in Ukraine, especially in difficult wartime conditions.

The results of the article emphasise the importance of prompt and accurate examination of damaged property and assessment of damage caused by hostilities, as well as the prospects for further research into innovative methods and technologies. It is necessary to expand international cooperation and attract foreign assistance to provide forensic experts with modern technical means and exchange of experience, which will help to raise the standards of domestic forensic activities.

Key words: forensic examination, martial law, justice, documentation of crimes, collection of evidence.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження судової експертизи під час воєнного стану полягає в забезпеченні справедливості та правосуддя в умовах збройного конфлікту, коли збір доказів стає складнішим, а потреба у фаховому аналізі зростає. Судові експертизи відіграють ключову роль у документуванні воєнних злочинів, визначенні винуватців та відновленні прав постраждалих, що є критично важливим для міжнародного правосуддя. Воєнний стан змушує переглядати методики та інструменти експертних досліджень, адаптуючи їх до умов підвищеного ризику та нестабільності. Ефективне проведення судової експертизи сприяє зміцненню верховенства права та захисту прав людини, а також формує основу для післявоєнного відновлення та примирення. Дослідження цієї теми є надзвичайно важливим для забезпечення

належного функціонування правової системи в умовах воєнного стану.

Багато науковців приділяють увагу дослідженню питань судової експертизи в умовах воєнного стану: В. Бондаренко-Берегович, Б. М. Гамалюк, В. І. Лямпель, Р. Г. Цимбаліста, М. А. Грига, Є. С. Демидова, К. В. Латиш, Р. Кірін, О. Подольхова, С. Корнійко, В. Маруніч, М. Одарюк, А. Тимчишин, В. Яремчук та І. Яценко зробили значний внесок у розвиток цієї важливої теми. Вони аналізували інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні, розглядали актуальні експертні дослідження, що є важливими в умовах воєнного стану, та вивчали нормативно-правове регулювання криміналістичних експертиз. Їхні дослідження спрямовані на вдосконалення поняття судової експер-

тизи, визначення найбільш затребуваних видів судової експертизи під час війни, а також на інновації у захисті суб'єктивних прав людини за умов воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню проблеми організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану присвятили свої праці В. Бондаренко-Берегович [1], яка широко дослідила особливості організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану, а також запропонувала шляхи вдосконалення цієї правової галузі відповідно до вимог воєнного часу; М. Грига [3], у статті якого розкрито специфіку проведення судових експертиз та означено їх характерні риси в умовах ведення війни; Р. Кіріна та О. Подольхової [5], що дослідили чинну нормативно-правову базу у сфері судово-експертної діяльності та виокремили ключові риси поняття «судова експертиза»; В. Яремчук [12], що означила найбільш затребувані види судових експертиз в умовах воєнного стану та дослідила специфіку їх організації.

Формулювання цілей статті. Дослідження має на меті проаналізувати особливості проведення судової експертизи в умовах збройного конфлікту та дослідити шляхи оптимізації організації судово-експертної діяльності відповідно до вимог воєнного часу.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами дослідження виступають: 1) нормативно-правове забезпечення у сфері судово-експертної діяльності в Україні; 2) праці вітчизняних дослідників у межах означеної теми.

Серед методів дослідження, які застосовувались при підготовці наукового дослідження, можна виділити наступні: аналітико-синтетичної обробки інформації (використано при дослідженні поняття «судова експертиза»), узагальнення (за допомогою цього методу розкрито особливості організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану), систематизація (даний метод дозволив шляхи вдосконалення проведення судових експертиз в умовах воєнного стану).

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статистичними даними, в Україні наразі рівень злочинності дещо знизився порівняно з попередніми роками, але спостерігається тенденція до якісних змін у напрямку більшої витонченості злочинів, збільшення шкоди та розміру збитків, завданих неправомірними діями, і появи нових видів та проявів суспільно небезпечної поведінки, зокрема з використанням новітніх технологій для реалізації злочинних намірів. Під час розслідування таких злочинів слідчі підрозділи повинні мати високий рівень знань, навичок та професіоналізму в пошуку і використанні необхідної для розслідування інформації, оскільки вони є основними суб'єктами, які виявляють і збирають інформацію, що стає базою для роботи інших суб'єктів кримінального судочинства. Учасники судово-експертної діяльності або процесу: слідство, прокуратура та суд повинні мати широкі юридичні знання, які дозволяють їм самостійно, без зовнішньої допомоги, розбиратися в усіх юридичних питаннях кримінальних справ і юриспруденції. Усі питання, що вимагають спеціальних знань і виходять за межі професійних та юридичних знань слідчого, прокурора чи судді, повинні вирішуватися з допомогою відповідних фахівців через проведення експертизи, яка є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо з метою надання висновків з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [8, с. 228].

Судова експертиза як об'єкт адміністративно-правового регулювання є організаційно-правовою діяльністю спеціалізованих суб'єктів, як-от державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інших фахівців (експертів) з відповідних галузей знань, що проводять відповідні дослідження (судові експертизи) на основі спеці-

альних знань. Межі судової експертизи як об'єкта адміністративно-правового регулювання включають: право судового експерта проводити судові експертизи на основі вітчизняного та міжнародного законодавства; забезпечення належного правового, організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення судово-експертної діяльності її суб'єктів (в тому числі щодо проведення експертиз міжнародного значення); забезпечення міжнародно-правової (експертної) взаємодії під час судових експертиз [13, с. 98].

Основні адміністративні положення судово-експертної діяльності викладені в Законі України «Про судову експертизу» 1994 року. Закон не містить термінологічного визначення цього поняття, але розкриває його сутність у преамбулі та окремих статтях. Згідно з преамбулою: «цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя в Україні незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки» [10].

Судова експертиза є процесуальною дією в доказуванні зі специфічною формою, під час якої експерт, застосовуючи свої спеціальні знання, навички та досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Саме ця специфічна форма відрізняє експертизу від інших процесуальних засобів доказування, особливо від залучення спеціалістів для виявлення, фіксації та вилучення доказів [11, с. 231].

Судово-експертна діяльність зосереджується лише на проведенні судової експертизи, що є досить вузьким підходом. Проведення досліджень, безумовно, є важливою частиною судово-експертної діяльності, але вона не обмежується лише цим. Виконання судово-експертної діяльності передбачає реалізацію функцій судового експерта, що включають як проведення досліджень, так і надання об'єктивного та обґрунтованого письмового висновку.

Однак, виконання цих функцій можливе лише за умови реалізації інших напрямків судово-експертної діяльності. До них належать: підготовка, атестація (перевірка) та підвищення кваліфікації судових експертів для забезпечення правосуддя кваліфікованими фахівцями; проведення наукових досліджень та розробок з метою вдосконалення судової експертизи; розробка теоретичної та методичної бази для проведення судової експертизи; організація наукових досліджень з питань проведення судових експертиз, а також фінансове та організаційне забезпечення проведення експертиз [4, с. 404].

Судова експертиза є найважливішою процесуальною формою використання спеціальних знань у судочинстві, завдяки чому у розпорядженні слідства і суду з'являється нова інформація з доказовим значенням, яку неможливо отримати іншими процесуальними засобами. Судові експертизи класифікуються за різними підставами. Зокрема, за своєрідністю предмета спеціальних знань вони поділяються на кілька класів: криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні, судово-психологічні, судово-фармацевтичні та фармакологічні, фізико-технічні, хімічні, товарознавчі, екологічні та інші [7, с. 83].

Сучасний етап реформи судово-експертного законодавства України розпочався на основі Указу Президента України [9], в якому Кабінет Міністрів України був зобов'язаний до 31.12.2020 р. вжити заходів у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, що включало розробку та подання на розгляд Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновків судових експертів та визначення граничних строків проведення судових експертиз.

Комітет Верховної Ради України з питань правової політики 04.02.2022 р. надав чотири висновки про включення до порядку денного парламенту чотирьох проєктів закону щодо судово-експертної діяльності. Ці проєкти були включені до порядку денного одинадцятої сесії Верховної Ради України відповідною постановою, як підготовлені до розгляду на пленарних засіданнях [5, с. 86].

Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні, на жаль, стали ключовими чинниками, що впливають на всі процеси та відносини як всередині країни, так і за її межами. Кількість зареєстрованих злочинів постійно зростає, оскільки ворог щодня вчиняє нові злочинні дії. Однак, навіть у цих вкрай складних умовах, правоохоронні органи продовжують роботу з документування та розслідування виявлених злочинів [3, с. 60].

У воєнний час поширеними судовими експертизами є розрахунок збитків від військової агресії. Великий обсяг роботи виконують експерти-будівельники, експерти-економісти та експерти-товарознавці щодо оцінки зруйнованого майна громадян. Судові експерти, які працюють у державних експертних установах, займаються експертними провадженнями з визначення збитків, завданих війною, у рамках відкритих кримінальних справ і експертиз щодо виявлення корупційних діянь [12, с. 328].

Розслідування масштабних воєнних злочинів вимагає дослідження багатьох подій та проведення значної кількості різних видів судової експертизи. Виклики воєнного часу змістили акцент на певні види експертних досліджень. Зокрема, через велику кількість постраждалих та загиблих осіб зростає потреба у проведенні значного обсягу судово-медичних досліджень, серед яких можна виділити три основні види:

- судово-медична експертиза трупа для встановлення причин та обставин його смерті;
- судово-медична експертиза осіб для визначення характеру та тяжкості їхніх тілесних ушкоджень;
- судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження [6, с. 76].

Варто зазначити, що в Україні наразі триває перегляд організаційної системи забезпечення процесуального напрямку, зокрема інституту судової експертизи, в рамках реформування судової та правоохоронної системи на рівні національного законодавства. Внаслідок розвитку нових напрямків експертного провадження та розробки інноваційних методів, система судово-експертної діяльності розширює свої можливості та стає невід'ємною частиною не лише під час досудового розслідування та судового розгляду в українських і міжнародних судах, але й використовується в багатьох інших сферах правоохоронної, господарської і міжнародної діяльності. Тому вона потребує державного регулювання та формування загальнонаціональної політики у сфері інституційних засад здійснення судово-експертної діяльності в Україні [2, с. 62].

В умовах воєнного стану актуальною потребою є забезпечення судових експертів сучасними технічними засобами, які дозволяють безконтактно працювати з окремими групами досліджуваних об'єктів, фіксувати

їх стан та місце розташування, незалежно від доступності й масштабності, здійснювати їх безпечно вилучення та знешкодження. Для розрахунку розміру відшкодування пошкодженого (зруйнованого, знищеного) майна виникає необхідність застосування сучасних технологій 3-D моделювання (3-D сканери). Гостра потреба в подібних технічних засобах частково вирішується завдяки міжнародній допомозі та запровадженню виробництва вітчизняних аналогів. Ефективне застосування цих сучасних технічних засобів у судово-експертній діяльності потребує належного опанування експертами навичками їх використання. Проте через високу вартість таких технічних засобів, спостерігається «страх застосування інновацій» у повсякденній професійній діяльності судових експертів [1].

Для вдосконалення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану важливо організувати навчання та тренінги для судових експертів з опанування новітнього обладнання, щоб підвищити їхню кваліфікацію і впевненість у використанні нових технологій. Необхідно також розширити міжнародне співробітництво та залучення іноземної допомоги для забезпечення сучасними технічними засобами і обміну досвідом. Виробництво вітчизняних аналогів технічних засобів повинно бути пріоритетним завданням для забезпечення їх доступності та зниження залежності від імпорتنих поставок. Державна підтримка та фінансування розвитку судово-експертної діяльності є ключовими для забезпечення ефективної роботи експертів в умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Судова експертиза під час воєнного стану набуває особливого значення через необхідність оперативного і точного дослідження пошкодженого майна та оцінки збитків, нанесених внаслідок ведення бойових дій. Перспективи подальших досліджень включають вивчення інноваційних методів і технологій, наприклад, 3-D моделювання, що дозволять підвищити ефективність та точність експертиз. Важливим напрямком є підготовка та перепідготовка судових експертів, що забезпечить їх компетентність у використанні новітніх технічних засобів. Інтеграція міжнародного досвіду та налагодження співпраці з іноземними експертними установами сприятиме підвищенню стандартів вітчизняної судово-експертної діяльності. Державна підтримка та фінансування наукових розробок у цій сфері є вкрай важливими для адаптації судово-експертної діяльності до умов воєнного часу.

Судова експертиза в умовах воєнного стану відіграє критично важливу роль у забезпеченні правосуддя та документуванні воєнних злочинів. Виклики, що постають перед експертами в цей час, вимагають адаптації та вдосконалення як технологій, так і правового регулювання. Необхідність оперативного і точного проведення експертиз для розслідування злочинів, визначення збитків, завданих війною, та відновлення прав постраждалих підкреслює важливість підвищення професійного рівня судових експертів, покращення матеріально-технічного забезпечення та розширення міжнародної співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко-Берегович В. Судово-експертна діяльність в умовах військового стану. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/12782/12844>. (дата звернення: 12.07.2024)
2. Гамалюк Б.М., Лямпель В.І., Цимбаліста Р.Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 61–65.
3. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 трав. 2022 р.) С. 58–62.
4. Демидова Є.Є., Латиш К.В. Криміналістичні експертизи в структурі судово-експертної діяльності: особливості нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 403–406.
5. Кірін Р., Подольхова О. Перспективи вдосконалення поняття «судова експертиза». *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті*: матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 85–88. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf#page=85>. (дата звернення: 13.07.2024)
6. Корнійко С. Найбільш затребувані види судової експертизи під час війни. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2022 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.

Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 75–78. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ksm/2023/mater_konf_251122.pdf#page=73. (дата звернення: 12.07.2024)

7. Маруніч В. Судова експертиза в Україні. Поняття та види. *Молодий вчений*. 2023. С. 82–84. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/58/934/1945-1>. (дата звернення: 14.07.2024)

8. Одарюк М. Судова експертиза у кримінальному процесі. *International scientific and practical conference «European potential for the development of legal science, legislation and law enforcement practice»* : conference proceedings, February 26–27, 2021. С. 227–230. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/121/3319/7045-1>. (дата звернення: 13.07.2024)

9. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>. (дата звернення: 12.07.2024)

10. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (дата звернення: 12.07.2024)

11. Тимчишин А. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/1_2023.pdf#page=228. (дата звернення: 14.07.2024)

12. Яремчук В. Судова експертиза і криміналістика: інновації у захисті суб'єктивних прав людини за умов воєнного стану. *Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 05 травня 2023 року). Івано-Франківськ. Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2023. С. 328–329. URL: http://repository.ukd.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/510/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%202023%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=329. (дата звернення: 14.07.2024)

13. Яценко І. Судова експертиза як об'єкт адміністративно-правового регулювання міжнародного співробітництва. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 96–102. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/pb.2020.3.12/300>. (дата звернення: 13.07.2024)